

10) Ս. ՎԷՐԵՐ, «Արարածը Սուրբ Գրոց մէջ», Թարգմանեց Հ. Բ. Պիլէզիկեան, Վիեննա, 1901, Լր. 77, գին 1 Ֆր.: (Ազգային Մատենադարան, 18, արտատպած «Հանդէս Ամսօրեայից»):

Ս. Գրքի մէջ հինգ անգամ յիշուած է Արարատ բառը՝ յիշինք Արարատայո, «երկիր Արարատայո», «Թագաւորութիւն Արարատայո խօսքերուս Մի անգամ՝ Արարատի Թագաւորութեան հետ կից յիշուած են «Մկննեանց և Ասքանաղի» Թագաւորութիւնները: Ինչպէս Ս. Գրքի մէջ պատահած ամեն մի անուն առարկայ է եղել բաղմաթիւ հետազօտութիւնների ու մեկնութիւնների, այնպէս էլ եղել է Արարատ բառը. մասնաւոր որ Արարատի լուսնրի վրայ է հանգչել Նոյի տապանը և զլխաւորապէս Արարատի Թագաւորութիւնը Նրեմիա մարգարէի կողմից հրաւիրուած է Բաբելոնը կործանելու. այնպէս որ Արարատը առանձին կարեորութիւն է ստանում թէ՛ նուիրականութեամբ, իբրև մարդկութեան երկրորդ խանձարուր, Ս. Գրքի տեսակէտով, և թէ՛ իբրև պատմական-քաղաքական դեր կատարող պետութիւն:

Բնական է ուրեմն, որ հարիւրաւոր հեղինակներ հին և նոր ժամանակ,—մեկնիչներ, աստուածաբաններ, հնախօսներ և այլն զբաղուէին որոշելու, թէ ինչ է այս Արարատը և որ երկիրը կամ լեռն է այժմեան աշխարհագրական անունով: Հին հեղինակներն առհասարակ և նորերից էլ շատերը Արարատը հասկացել ու մեկնել են Հայաստան: Այն աստիճան ստոյգ է համարուել այս հասկացումը, որ մինչև իսկ եբրայեցիներէն բնագիրը թարգմանելիս՝ զանազան լեզուներ բնագրի Արարատ բառի փոխարէն գործ են ածել Հայաստան բառը (Արմենիա). այնպէս վարուել են յունարէն, լատիններէն, ասորերէն և հայերէն թարգմանութիւնների մէջ:

Դոկտօր Ս. Վէբէր հայադէտ աստուածաբանը իր այս աշխատութեան մէջ մի նոր փորձ է անում քննելու այս բառը և բացատրելու, թէ որքան ճիշտ է Արարատի այս աւանդական նոյնացումը Հայաստանի հետ: Նախ մէջ բերելով նախկին մեկնիչների ու դիտնականների կարծիքները այս հարցի առիթով՝ նա զիմում է ապա Հայաստանի պատմութեան և աշխարհագրութեան նորագիւտ ամենահին աղբիւրների, այսինքն Ասորեստանեան և Հայկական (Ուրարտեան) սեպագիր արձանագրութիւնների, նրանց մէջ փնտռելով հիմքեր՝ որոշելու համար Արարատի ինչ և որտեղ լինելը: Այս արձանագրութիւնները ներկայումս այն աստիճան ուսումնասիրուած են, որ արդէն կարող

են օժանդակ դառնալ և լոյս օփռել Առաջաւոր Ասիայի հնա-
գոյն պատմութեան ու աշխարհագրութեան վրայ:

Մանրամասն քննելով ու համեմատելով սեպագիր արձա-
նագրութիւնների մասին կատարուած այս ուսումնասիրութիւն-
ները՝ հեղինակը զայիս է հետեւեալ եզրակացութիւններին.—
Ասքանաղեան թագաւորութիւնը Հայաստանի սահմաններից
դուրս է (այնպէս որ մեր հին հեղինակների՝ հայերին տուած «Աս-
քանաղեան աղզ» կոչումը սխալ է)։—Նոյնպէս Հայաստանից մեծ
մասամբ դուրս է Մանը կամ Միւնի (Մաննաի) թագաւորու-
թիւնը Սա Արարատից բոլորովին սարբեր թագաւորութիւն է
եղել, որ վերջը Հայաստանի սահմանների մէջն է մտել։—Իսկ
Արարատը երկրի անուն չէ և ոչ լեռան։ Արարատը (սեպագիր-
ների Ուրարտուն) քաղաքական հասկացողութիւն է, պետու-
թեան անուն, որի կենտրոնական տեղը եղել է Վանայ լճի հա-
րաւ արևելեան կողմը. նրա սահմանները պատմութեան ըն-
թացքում փոփոխուել են։ Երբ, զիտնականների ենթադրու-
թեամբ, հնդկ-եւրոպական հայ ցեղը գաղթեց Առաջաւոր Ա-
սիա՝ կռուի բռնուեց Արարատի պետութեան հետ և հետզհետէ
նրան նեղելով ու քշելով՝ նրա երկիրները գրաւեց. նրանց մի
մասը ոչնչացաւ, միւս մասը գաղթեց դէպի հիւսիս։ Արարատ-
ցոց վերջին ոյժերը հաւաքուեցին Արաքսի ոռոգած ընդարձակ
դաշտում, որ նրանց նախկին անունը իր վրայ պահելով՝ Այրա-
րատեան դաշտ կոչուեց։ Այստեղ էլ ոչնչացաւ նրանց տէրու-
թիւնը՝ հայերի և վերջնականապէս մարերի ձեռքով, որոնք
նուաճեցին նաեւ հայերին։ Այս կերպով Ս. Գրքի Արարատը չէ
կարելի հասկանալ Հայաստան, այլ Վանայ լճի շրջակայքը գրտ-
նուող մի տէրութիւն, որ շատ ժամանակ անցնելուց յետոյ
Հայաստանի մէջ մտաւ՝ իբրև նրա մի մասը։ Սրանից հետեւում
է նաեւ, որ Արարատի սահմաններում, գտնուող լեռը, որի վրայ
տապանը հանգչել է՝ չէ կարելի Մասիսը համարել։ Տապանը
նստել է Կորդուաց լեռներից մէկի վրայ. այս են վկայում թէ
պատմական հետազօտութիւնները և թէ հայոց հին հեղինակ-
ները, որոնցից և ոչ մէկն անգամ չէ յիշում, որ Մասիսի վրայ
նստած լինի տապանը։ Հայոց մէջ աղգային հին աւանդութիւն
էլ չը կայ այս մտքով։ Մասիսը տապանակիր լեռ է սկսուել հա-
մարուել համեմատաբար ուշ ժամանակ, 11-րդ դարից ոչ առաջ։
Հեղինակի եզրակացութիւններն ընդունելով՝ պէտք է նը-
կատենք, որ նրանցից վերջինը, այսինքն տապանի Կորդուաց
լեռներում և ոչ Մասիսի վրայ նստելը՝ նոր չէ։ Այս միտքը վա-
ղուց ապացուցուած ու հաստատուած է. սակայն հեղինակը ծա-

նօթ չէ եղել սրան, որովհետեւ չէ գործածել աղբիւրներ նոր հայերէն և ռուսերէն լեզուներով:

ՍՏ. ՄԱԼԽԱՍԵԱՆՑ

11) „Das Gewerbe in Georgien“ („Արհեստը Վրաստանում"), von Dr. Philipp Gogitschayschwili. Tübingen. 1901.

Այս վերնադիրս ունի վրացի պ. Գօգիտշայշվիլիի զօկտօրական աշխատութիւնը, որ նա տուել է վերջերս Լայպցիգի համալսարանի տնտեսագիտութեան յայտնի պրօֆէսոր Բիւխսթի մօտ Նոյն պրօֆէսորի մօտ է քննուել նաև պ. Ս. Թառայեանը, ներկայացնելով «Das Gewerbe bei den Armeniern» («Արհեստը հայերի մօտ») զօկտօրական դիսսերտացիան:

Նախ քան այս աշխատութեան բովանդակութեան և ուսումնական արժանաւորութեան անցնելը, կարևոր ենք համարում փոքր ինչ կանգ առնել ներածութեան և զբօի պանաղան ծանօթութիւնների մէջ վրացի հեղինակի յայտնած մի քանի կէտերի վրայ:

Վրաց ներկայ ինտէլիգենտ ոյժերի և մամուլի մասին դադարաբար ունեցող մարդը հազիւ թէ, ներածութեան երկու երեսը կարդալուց յետոյ, չը կարողանայ որոշել հեղինակի գոյնը յատկապէս այն դիրքի նկատմամբ, որ ունի վրաց ինտէլիգենցիայի մի մասը դէպի Կովկասեան հայերը: Եւ իրաւ չի սխալուիլ ընթերցողը իր ենթադրութեամբ. մի քայլ առաջ, և նա բաց է ի բաց կը նկատէ այն զայրոյթով լի ատելութիւնը, որ անխնայ թափում է զօկտօր Գօգիտշայշվիլին հայերի դէմ:

Անշուշտ, յայտնի ճշմարտութիւն է, որ իւրաքանչիւր գիտական թեմա միանգամայն հեռու պիտի լինի կանխակալ տենդենցիայից, միտումից, և դիտական անաչառութեամբ վերաբերուի քննող հարցին, մինչդեռ վրացի հեղինակը տողորուած է անչափ վրայամոլութեամբ և անտեղի հայատեցողութեամբ:

Վրացի հեղինակը ներածութեան մէջ նախ թուում է այն բոլոր անունները, որոնք տալիս են Վրաստանին շրջապատ ցեղերն ու եւրոպացիք. Վրացիք կոչում են իրանց երկիրը «Սաքարթվիլօ», գերամանացիք՝ «Georgien», ֆրանսիացիք՝ «Georgie», անգլիացիք՝ «Georgia», պարսիկներն ու թաթարները՝ «Գիւրջիստան», թիւրքերն ու քրդերը՝ «Գիւրջ», Հայա հայերը, Անշուշտ կարիք չէ համարել զօկ. Գօգիտշայշվիլին հայերից «Վրաստան», կոչուող անունը տալ: